

Magyarország Országismeret

Balogh Ferenc

GAZDASÁGI ÉS TURISZTIKAI SZOLGÁLTATÁSOK FŐISKOLÁJA

H HELLER FARKAS

Irtá:
Balogh Ferenc

Lektorálta:
Dr. Zelcsényi Béláné

A kiadványt a Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft.
fejlesztette ki, együttműködve a
Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolájával.

Szakértő, szaktanácsadó:
Kubesch Mária

Alkotó szerkesztő:
Donka Attila
főiskolai adjunktus

Felolvasó szerkesztő:
Tímár Lászlóné

© Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft. Budapest, 2004

ISBN 963 637 222 5

Kiadja a Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft.
1077 Budapest, Rózsa u. 4-6.
Felelős kiadó: Dr. Asbóth Arthur
Készült a KIT Nyomdában
KIT Nysiz: 04.323/9

Tartalomjegyzék

9	ELŐSZÓ
11	MAGYARORSZÁG ÁLTALÁNOS IDEGENFORGALMI FÖLDRAJZA
11	Magyarország földrajzi helyzete
12	Magyarország területének földtörténete
12	A Kárpát-medence földtani kialakulása
12	A talajtakaró
13	Magyarország éghajlati adottságai
14	Magyarország vízrajzi adottságai
14	Folyókák
14	Tavaink
15	Felszín alatti vizeink
16	Magyarország élővilága
16	Hazánk növényvilága
16	Hazánk állatvilága
17	Magyarország természetföldrajzi tájai
17	Az Alföld
17	A Kisalföld
18	A nyugat-magyarországi peremvidék
18	A Dunántúli-dombság
18	A Dunántúli-középhegység
19	Az Északi-középhegység
19	Közelkedési adottságok
20	Magyarország társadalmi-gazdasági adottságai
20	A gazdasági-közigazgatási rendszerkezet változása: a régiók
21	Népesség
22	Hazánk gazdasága
23	Magyarország művelődéstörténeti emlékei
23	Régészeti, történelmi és vallástörténeti adottságok
25	Művészettörténeti adottságok
29	Néprajzi adottságok
32	Természetvédelem, nemzeti parkok
36	A Világörökség és az Europa Nostra-díj

A KÖZÉP-DUNA-VIDÉKI RÉGIÓ

41

A Duna-kanyar

41

A Duna-szakasz jobb partjának települései, tájai

41

Visegrádi-hegység; Szentendre; Leányfalu; Tahitótfalu; Szentendre-sziget;

Dunabogdány; Kisoroszi; Visegrád; Dömös; Pilismarót; Esztergom;

Pilis-hegység; Píliszentlélek; Píliszentkereszt–Dobogókő; Csobánka;

A Duna-szakasz bal partjának települései, tájai

63

Dunakeszi; Fót; Vácraát; Göd; Vác; Nógrád; Diósjenő; Retság; Bánk;

Nagyorosi; Hont;

Börzsöny; Verce; Kismaros; Szokolja; Kőspallag; Nagymaros;

Zebegény; Szob; Márianosztra; Nagybörzsöny; Kémence

A Közép-Duna-vidéki régió egyéb területei

75

A 10-es útról elérhető települések és látnivalók

75

Útóm; Pílivörösvár; Píliscsaba; Tinnye; Keszthely; Klastrompuszta; Dorog

77

Az M1-es útról elérhető települések és látnivalók

Zsámbék

78

A 6-os úton lévő települések és látnivalók

Erd. Százhalombatta

79

Az M3-as út és környéke településeinek látnivalói Pest megye határáig .

Gödöllő; Gödöllő-dombsíkok; Mogyoród; Gödöllő; Maribabesnyő; Szada; Aszód;

Isaszeg; Pécet

83

A Tápió vidéke

Tápiószel; Tápióbicske; Tápiószentmárton

84

A 4-es út és környéke településeinek látnivalói Pest megye határáig . .

Csévharaszt; Cegléd; Nagykőrös

86

Az M5-ös út és környéke településeinek látnivalói Pest megye határáig .

Ócsa; Pusztavacs

86

Az 51-es út és környéke településeinek látnivalói Pest megye határáig .

Csepel-sziget; Halasztelek; Szigetszentmiklós; Ráckeve; Dömsöd; Apajpuszta

AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ

91

A Cserhát – Pálócrtöl

Buják; Szitrák; Hollókő; Szécsény; Benczúrfalu; Balassagyarmat; Ipolytarnóc;

91

Salgótarján; Salgóvár; Somoskő; Horpács; Mohora;

Csesztve; Sösharthyán; Nőgrádásáp

A Mátra-Bükk kiemelt üdülőkörzet

99

Mátra; Gyöngyös; Mátrafűred; Mátraháza; Kékeslejtő; Parádásasvár; Parád;

Parádafürdő; Recsk; Sirok; Bükkcséki;

Pásztó; Tar; Mátraverebely-Szentkút; Fálloskút; Físzkés-lejtő; Mátraszentiútré;

Mátraszentiútré; Galgátető; Gyöngyöspata; Visonta; Abasár; Kiskanána;

Verpelet; Tarnaszentmária; Feldebrő; Kápolna; Egerszalók

108	A Bükk hegység	Eger; Szarvaskő; Belpátfalva; Szilvásvár; Siktóskút; Noszvaj; Bogács; Felsőtárkány; Mezőkúv; Miskolc; Miskolc-Tapolca; Diósgyőr; Lillafüred; Muhl; Ónod; Sajólad
125	Az Aggteleki-hegység	Aggtelek; Jósuaftó; Szalonna; Tornaszentandrás; Rudabánya; Szendrő
129	A Zempléni-hegység	Monok; Szerencs; Tállya; Mád; Tardai
131	A Tokaj-hegyláji történelmi borvidék	Tokaj; Sárospatak; Sátoraljajhely; Széphalom; Pálháza; Füzer; Hollóháza; Karcza; Pacin
139	A Zemplén-hegység nyugati, a Hernád völgyére lejtő oldalának települései	Boldogkővár; Vizsoly; Gönc

143	AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ	
143	A Felső-Tisza-vidék idegenforgalmi körzetei	Szabolcs; Kiszárda

144	A Szatmari-síkság	Lónya; Vasárosnamény; Takos; Csaroda; Tarpa; Szatmárcsék; Tiszacsécse; Túrismándi; Fehérgyarmat; Tunyogmatolcs; Mátészalka; Csenger
147	A Nyírség	Nyíregyháza; Mártapócs; Nyírbátor; Vaja

151	A Hajdúság	Hajdúszoboszló; Hajdúnánás
154	A Hortobágy	A Hortobágyi Nemzeti Park; Debrecen; Hajdúszoboszló; Nádasdvar; Karcag

160	A Tiszazug	Jászberény; Szolnok; Marfi; Tiszaföldvár; Tiszakürt; Cserkeszőlő;
160	A Jászság	Kunszentmárton; Törkeve; Mezőtúr

169	A TISZA-TAVI RÉGIÓ	
-----	------------------------------	--

169	Természeti adottságok	
170	Gazdasági és kulturális adottságok	

171	A Tisza-tavi régió kiemelt települései	Tiszafüred; Abádszalók; Kisköre; Poroszló; Sarud; Tiszacségye; Berekfürdő; Kunhegyes
-----	--	--

177	A DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓ	
178	A Duna-Tisza köze	Az M5-ös, 52-es, 51-es és 44-es út és környéke.
178		Kecskemét; Kiskunfélegyháza; Tóserdő; Lakitelek; Felső-kiskunvágyi-tavak; Fülöp-házi bucsauidek; Bugac; Kiskunfélégyháza; Petőfiszállás-Pálos-szentkút; Ópusztaszer Nemzeti Történeli Emlékpark

187	Az alföldi Duna-völgy (51-es és 53-as út)	Szalkszentmárton; Dunavecse; Apostag; Solt; Szellidi-tó; Kalocsa; Hajós; Baja; Kiskörös; Kiskunhalas; Szeged
201	A Szamazug idegenforgalmi körzete – a 44-es út környéki települések	Szarvas; Kondoros; Békéscsaba; Szabadkígyós; Gyula
209	Az Alsó-Tisza idegenforgalmi körzete	Csongrád; Mako; Kiszombor; Hódmezővásárhely; Mártyély; Orosháza; Gyopárosfürdő; Mezőhegyes
214	A Hármaskörös idegenforgalmi körzete	Gyomaendrőd; Körösladány; Szeghalom; Vésztő–Magor Történelmi Emlékhely; Mezőberény; Békés

A KÖZÉP-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ

219	A Velencei-tó	
220	A Velencei-tó déli parti partvidékének települései	Velence; Kápolnásnyék; Gardony; Agárd
221	A Velencei-tó északi partvidéke	Velencei-hegység; Nadap; Sukoró
222	A Mezőföld	
222	A Mezőföld északi része (az M7-es és a 70-es út és környéke)	Martonvásár; Tordas; Vaj; Alcsútdoboz
224	A Mezőföld déli része, a Duna és a Sio-csatorna közötti területek	lalmivalóival Ercsi; Adony; Dunaujváros; Seregélyes; Sárbogárd; Vajta; Cece; Sáregres; Mezőszilas; Dég; Szekesfehérvár; Tác (Gorsium)

236	A Bakony	
236	A Keleti-Bakony 81-es út nyugati oldala mentén található települései	Moha; Fehérvárcsurgó; Bodajk; Jásd; Csátka; Tés; Kisbér; Aszár
238	A 8-as főút menti települések	Várpalota; Óskú; Soly; Veszprém; Herend; Szentgál; Városlód; Kislód; Magyarpolány; Ajka; Devecser; Somló; Somlóvásárhely; Iszkáz; Zirc; Bakonybél; Csesznek; Ganna; Dobronye; Pápa; Sümeg; Bázsi; Sümegprága
255	A Vértess	
255	A Vértess déli oldala	Csákvár; Gánt; Csókakő
256	A Vértess északnyugati oldala – Vértessalja	Várgesztes; Majfkpuszta; Vértesszentkereszt; Mór; Császár
259	A Gerecse	Bajna; Neszmély; Dunaaalmas; Szóny; Komárom
262	A Tatai-árok – Az M1-es út és környéke települései	Bicske; Bodmér; Tatabánya; Vértesszőlős; Tata

A NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ 269

A Kisalföld 269

Pannonhalmi; Győr; Abda; Lébeny; Mosonmagyaróvár
 A Szigetközi Tájvédelmi Körzet 281

A Fertő-Hanság Nemzeti Park 282
 A Fertő és a Hanság 283
 Rábaköz; Csorna; Árpás; Kapuvár; Hővej; Fertőd; Fertőszéplak; Hidegseg; Fertőboz; Balf; Fertőrákos; Nagycenk

A Soproni-hegység 290
 Sopron; Lővérek; Sopronbánfalva; Sopronhorpács

A Kőszegi-hegység 297
 Kőszeg

Kőszeg környékének nevezetes települései 301
 Cák; Kőszegszendrőhely; Velem; Bozók; Bük; Szombathely; Ják; Sárvar; Celldömölk; Csempeškopács; Körmen; Szentgotthárd

Az Őrség és Hétes 310
 Zalaútv; Hegyhátszenifjakab; Pankasz; Őrszentpéter; Szaló; Velemér; Magyarszombatfa; Gödörháza
 A Zalai-dombság 312
 Zalaegerszeg; Bucsuszentlászló; Csátar; Nagykapornak; Túrle; Söjtör; Kehidakustány; Nova; Nagykánizsa

A BALATONI RÉGIÓ 319

A Balaton északi partjának part menti települései (71-es út) 321
 Balatonakaratlya; Balatonkenese; Balatonfűzfő; Vörösbéreny; Balatonalmádi; Alsódör; Louas; Felsődör; Csopak; Balatonarács; Balatonfüred; Tihany; Aszóf; Őrvényes; Balatonudvari; Balatonakali; Dörgőcse; Zánka; Abrahámhegy; Badacsongyör; Badacsonytomaj; Badacsony; Szigliget; Balatonederics
 A Keszthelyi-hegység 329
 Balatongyörök; Keszthely; Hévíz; Egregy; Zalaszent; Fenekpuszta; Sármedék; Kis-Balaton; Zalaútv; Kápolnapuszta; Zalakaros

A Balaton északi partjának háttértelepülései 333
 Nemesvámos; Balacapuszta; Tótvázsony; Nagyvázsony; Vöröstó
 A Pécselyi-, Kápolcsi- és Káli-medence 335
 Tapolca

337	A Balaton déli partjának part menti települései (M7-es és 7-es út)	Siófok; Szántódpuszta; Szántód; Köröshegy; Balatonföldvár; Balatonszárszó; Balatonszemes; Balatonlelle; Balatonboglár; Fonód; Balatonfenyves; Balatonkeresztúr; Balatonszentgyörgy; Vörs
342	A Balaton déli partjának háttértelepülései	Ságvár; Zala; Andocs; Somogytúr; Buzsák; Nika; Somogyvár
349	A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ	
350	A 6-os út tolnai szakasza mellett települések	Dunaiföldvár; Paks; Tolna; Szekszárd; Gemenct-erdő
355	A Somogyi-dombság	
355	A 61-es út menti települések	Simontornya; Ozora; Tamási; Törökkippany; Igal; Dombóvár; Gölle; Mosdós; Kaposvár; Szentna; Somogyvámos
361	Sárköz	Decs; Bálazsek; Cikádor; Mohács; Mohács-Sátorhely Történelmi Emlékhely
365	A 6-os út baranyai szakasza mellett települések	
365	A Völgyseg	Kakasd; Bongyhád; Grábóc
367	A Mecsek	Mecseknyádasd; Pécsvárad; Pécs
378	Mecseki kirándulások Pécsről	Kövágószőlős; Cserkút; Orfű; Abaliget; Mánfa; Sikonda; Szigetvár; Turbék; Ibafa
380	Kirándulások Pécsről délre	
380	A Villányi-hegység	Siklós; Mártágyfűd; Nagyharasán; Harkányfűd
383	Az Ormánság	Sellye; Drávaúványi; Vajszló
385	A Duna-Dráva Nemzeti Park	
387	Földrajzi nevek mutatója	
393	Irodalomjegyzék	
395	Ajánlott internet oldalak	
397	Tudáspróba	

Közel 50 esztendő tanári, idegenvezetői és szakírói munkásságom ismeretét és tapasztalatait kívánom ebben a munkámban átadni az utazási irodáknak, az idegenvezetőknek, az idegenforgalmi szakképzésben résztvevőknek és a saját kocsiul utazóknak.

Munkámban igyekeztem – a kiadó által meghatározott terjedelmén belül – a tankönyv, az utazókönyv és az idegenvezetők által használt ható közlekedési eszközök útjait, történetét, továbbá az utazási irodáknak is segítségére lenni a programkészítésben.

A könyv bevezető részében rövid áttekintést adok Magyarország általános idegenforgalmi földrajzáról, idegenforgalmi adottságairól. A további fejezetekben kilenc régióba osztva mutatom be Magyarországon regionális idegenforgalmi földrajzát. A régiókon belül tekintettel voltam a kisebb, hagyományos idegenforgalmi körzetekre, és ami a gépkocsival közlekedőnek különösen előnyös, a látványokat igyekeztem a számozott látványokhoz rendezni abban a sorrendben, ahogyan az útvonalon haladó találkozik a látványokkal.

Munkámban az idegenforgalmi földrajz komplex szemléletét alkalmazva bemutatom Magyarország földrajzi, történelmi, művészettörténelmi, irodalmi, néprajzi és vallási értékeit, különös tekintettel azokra az értékekre, amelyek hazánkat az európai kultúrához kapcsolják, és ugyanakkor jellegzetesen magyar értékek. Az egyes települések jelentősebb idegenforgalmi rendezvényeit is ismertetem.

A könyv a műemlékekben gazdag városokban megadja a legelőnyösebb városnézési útvonalat, és részletesen ismerteti látványait. Az idegenvezetői szakmai vizsgára való eredményes felkészülést segítik a könyv végén – Tudáspróba cím alatt levő – régióknkénti csoportosításban található ellenőrző kérdések.

A földrajzi nevek mutatójában több mint 400 településnév szerepel. Ez segíti a megismerést kívánt település megkeresését.

A Szerző

Magyarország általános idegenforgalmi földrajza

Magyarország területe 93 030 km². A határok közötti legnagyobb távolság észak-dél irányban 220 km, kelet-nyugati irányban 520 km. Határaink hosszúsága 2263 km.

Az ország legmagasabb pontja a Mátrában a Kékes (1014 m tszf.), a legalacsonyabb (76 m tszf.) pedig a Tisza völgyében van, Szegedtől délre.

Magyarország földrajzi helyzete

Magyarország területe az északi félgömbön az északi szélesség 45° 48' és 48° 35' közé, valamint a keleti hosszúság 16° 05' és 22° 58' közé esik. Közép-Európa keleti felében az Alpok, a Kárpátok és a Dináriák által övezett Közép-Duna medencében helyezkedik el. A történelmi Magyarország, amely az egész Kárpát-medencét kitöltötte, a trianoni békediktátum (1920) következtében a medence középső részére szorult vissza. Magyarország a jelenlegi szóhasználat szerint kelet-közép-európai ország. Az ország földrajzi középpontja a Pest megyei Püspötavacs határában van.

A hazánkkal határos országok a következők (nyugatról keletre haladva): Ausztria, Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia és Montenegró, Horvátország és Szlovénia.

Magyarország színtezési alappontját a triezsi Molo Sartorio tengerszintmérő állomás közelében lévő egykori pénzügyőri őrház falába elhelyezett fúratos magasságjelleg 0 pont-jához mérték be. Ezt a szintezési ősjegyet a Velencei-hegység keleti oldalán lévő Madapon helyezték el.

Magyarország területének földtörténete

A Kárpát-medence földtani kialakulása

A Kárpát-medence aijzata – eltérően a korábbi véleményyől – nem egységes kristályos tömbből áll, hanem különböző korú és eredetű közelmézék madányából épül fel, amelyek egykor egymástól távol voltak, és csak 15–20 millió évvel ezelőt kerültek egymás mellé.

A Magyarország területén található, üledékes közetektől felépülő hegységek többsége a triász időszakból származó tengertől üledékekkel épül fel. A vastag üledékretegeket a későbbi szerkezeti mozgások hatására töredéztek és emelkedtek ki. Legjelentősebb üledékes hegységeink a következők: a Bükk, az Aggteleki-hegység, a Bakony, a Vértes, a Gerecse, a Mecsek és a Villányi-hegység. Hazánk jelenkori természetű földrajzi képe kialakulásának hasonlóan fontos szakasza a miocén. Ekkor az egy-egy szárazulaton a szerkezeti mozgások feldarabolták, a korábbi tönkfelszínrögökre szakadozott. Az erőteljes miocén vulkanizmus hazánk területén található, belső ivének tagjai: a Visegrádi-hegység, a Börzsony, a Cserhát, a Karancs, a Mátra és a Zempléni-hegység.

A pliocénban volt a legnagyobb mértékű hazánk területének a süllyedés, ekkor borította el a Pannon-tenger. A tenger gazdag élővilágának maradványából képződtek földgáz- és kőolajtelepeink.

A Pannon-tengert a beömlő folyók szinte teljesen feltöltötték üledékekkel, ezekből jötték létre az agyag-, márga-, homok- és homokkő-rétegek. A medence süllyedése táulásos töréseket hozott létre, amelyeknek mentén újabb vulkánosság indult meg a korszak végén. A pliocén bazaltvulkánok Mogyrádban (Karancs, Medves), valamint a Bakony peremén (Ság, Somló, Tapolcai-medence peremhegységei, Fonód) keletkeztek. A Dunántúlon jellegetes bazaltsapkás tanúhegyek jöttek létre a környezeti lepusztulásával. A bazaltkivülésekor érdekes bazaltoszlopok képződtek (Hegyes-tű, a Szent György-hegy „bazaltorgonái”, Somoskő „bazaltzuhátaga”).

Hazánk geológiai történetét szabadatéri geológiai múzeumokban (Tata), geológiai tanösvényeken (Salgó, Ság-hegy, Hegyes-tű, Gánt, Aggtelek stb.), vagy könnyen megközelíthető helyszíni feltárásokban (sukorol ingőkővek, paksi löszfektetés, fülöpázi homokbuckák stb.) lehet megismerni.

A talajtakaró

Magyarország földrajzi helyzete és a talajképző erők változatossága következtében sokszínű talajföldrajzi kép alakult ki. Az ország területének legelterjedtebb talajfajlélei a barna erdőtalajok, amelyek a csapadékosabb, hűvösebb középhegységekben és dombágyakon találhatók.

Mészőkhegységeink (a Bükk, a Dunántúli-középhegység nagy része, a Mecsek egy része) jelentős talaja a (fekete) rendzina, amely nem tartalmaz szervezetlen állási anyagot, hanem teljes mértékben szerves anyagból áll.

A vulkanikus eredetű bazalt és andezit hegységek területén fekete nyiroktalajok képződnek (*Visegrádi-hegység, Börzsöny, Mátra*). Mivel nagyon gyorsan kiszáradnak, csak fűben gazdagok, de találhatóak rajta csemevész fás növényfajtaulások is.

A **lössös alföldi** területek talajképződményei a **csernozjom** (feketeföld) talajok (*Hajdúhát, Nagykunság, Maros-Körös köze*).

A víz hatására képződött talajok közül a legjellegzetesebb az **alföldi folyók mocsári és ártéri** erdeinek taljai és a láptalajok. Egyik típusa a rétiptalaj.

Magyarország éghajlati adottságai

Hazánk az északi mérsékelt övben helyezkedik el. Ezen a területen a kontinentális éghajlaton belüli érvényesül az óceáni és a mediterrán éghajlat hatása is. Az *évi középhőmérséklet* $8-11^{\circ}\text{C}$. A hőmérséklet évi közepes ingása $21-25^{\circ}\text{C}$, amely nyugatról kelet felé növekszik.

Bár hazánkban a mérsékelt kontinentális éghajlat meleg nyári változata uralkodik, a **nyugati országrészben** érződik az óceáni hatás is, ami magasabb csapadéktértékben ($700-800\text{ mm}$) és a napsütéses órák kisebb számában nyilvánul meg (*évi 1700-2000 óra*).

A **kontinentális** a medencejelleg hatására nem a keleti országrészben, hanem a **Közép-Tisza táján** jelentkezik legértekebben. Itt a legkevesebb csapadék (*évi 500 mm*), de itt a legmagasabb a napsütéses órák száma (*évi 2050 óra felett*).

Az ország legcsapadékosabb területe (*évi 800 mm*) a **délnyugati határ közelében** van, ami annak köszönhető, hogy az ország többi részében lévő nyár eleji csapadékmáximumhoz itt még egy mediterrán hatásra jelentkező őszi csapadékmáximum is jelentkezik.

A szelek általában a medenceperemek felől fújnak, de a Tisza vonalától nyugatra a leggyakoribb szélirány az északnyugati, keletre az északkeleti. Külön említést érdemel a Balaton környezetétől eltérő mikroklima.

A Balaton a **réses napugárzás 90%-át elnyeli**. A tó víze nyáron hidegebb a környezeté-nél, ami a felhőzet csökkentesében is szerepet játszik. Így napfényben az ország leggazdagabb tájai közé tartozik. A víz hőátörő képessége révén pedig kiegyenlítettbb a hőmérséklet évi és napi járása. A Balaton szélviszonyainál megemlítendő a Bakonyból lezúduló, fonszerű „vázsonyi szél”. Ezek a hatások azonban csak a Balatonhoz tartozó néhány kilométeres partsávon éreztetik hatásukat.

Magyarország vízrajzi adottságai

Folyóink

Magyarország vízrajzi képe több millió éves folyamatos fejlődés eredményeként jött létre. Az ország vízföldrajzi szempontból két, nagyjából egyenlő területű részre osztható: a Duna közvetlen vízgyűjtő területére. A kelető között a Duna–Tisza közén, a Cserháton és a Karancson fut. Mivel a Tisza is – hazánkban kívül, Titehnel – a Dunába torkollik, hazánk egész területére a Duna vízgyűjtőjéhez tartozik.

A Volga után a Duna Európa legnagyobb folyója, egyben nemzetközi vizűt. Hosszúsága a Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig 2860 km. Magyarország szakasza 416,8 km. A Dunának minden évben két árvíz van: a kora tavaszi (jéges) és a kora nyári (zöldár). A víz mélysége mindennek elért a hajózáshoz szükséges 2 m-t.

A Duna jobb parti mellékfolyói: a Lajta, a Rábca, a Marcal, a Rába, a Sárvízrel bővült Sio és a Dráva, amely hosszú szakaszon határfolyó Horvátországra fele. A bal parti mellékfolyók közül csak az Ipoly érdemel említést, amely egy szakaszon szintén határfolyó Szlovákia felé.

A Tisza vízgyűjtő területére a Kárpát-medence keleti felét foglalja magába. Végig középszakasz jelleggel, kanyarogva folyik.

A Tisza vízrendszere összesen 2700 km védgát épült, miközben számos kanyar átvágásával meg is rövidült a folyó hossza. A kiskörei gát által felduzzasztott vízmennyiség révén alakult ki a Tisza-tó. A Tisza jobb oldali mellékfolyói: a Tokajnál torkoló Bodrog, a Bódával, majd Hermáddal egyesült Sajó, a Szolnokonál érkező Tarna, Gaiga és Tápio vizeit összegyűjtő Zagyva. A Tisza bal oldali mellékfolyói: a Túr, a Szamos és a Kraszna (utóbbi csatornahálózatainak segítségével vezették le az Ecsedi-láp vizét), valamint a Csongrád közelében a Tiszába folyó Hármas-Körös, amely a Fehér-, Fekete- és Sebes-Körös, valamint a Hortobágy és a Berettyó vizét vezeti a Tiszába. A Körösök és a Berettyó vidékén hajdan a Kis- és Nagy-Sárét mocsárvilága terült el. A Tisza legbővizűbb mellékfolyója a Maros, ami csak rövid szakaszon fut hazánk területén.

Tavaink

A Balaton Közép-Európa legnagyobb tava. Hossza 77 km, szélessége 3–11 km között váltakozik. A Tihanyi-félsziget csücskénél 1,5 km széles, de itt a legmélyebb, 11,5 m az úgynevezett „Tihanyi-kút”-ban. A tó átlagos víz-mélysége 3–4 m, a terület 596 km², a partvonal hossza 200 km. A Balaton medencéje vetődésekkel kialakult árkok összekapcsolódásával alakult ki. Vízháztartása a befolyó vizektől függ, hiszen a nyári párolgás meghaladja a csapadékvíz mennyiségét.

A mészkő vízben jól oldódik. A mészkőhegységek belsejében lefélé áramló karsztvíz, elérve a völgyek szintjét, oldalirányba áramolva, **karsztforrások** formájában tör a felszínre. A pécsi Tettye karsztforrása századokon át egyedül látta el Pécsset ivóvízzel.

A tektonikai mozgások azonban olyan helyeket is teremtek, hogy a csapadékvíz a mélység felé való áramlásra kényszerült, ahol felmelegedett, míg végül utat talált a felszín felé. Példaul a **Gellért-hegy** dolomitja a pesti oldat felé lépésösen a mélybe vetődött és ültő táján már 3000 m-nél mélyebben található. A mélyben felmelegedett víz a Duna menti nagy törésvonal mentén, az úgynevezett „budai termális vonal”-on talált utat a felszín felé.

Karbonátos hegységeink szegélyövezeteiben a természetes meleg és langyos források régóta ismertek.

A negyedidőszaki ösfolyók több száz méter vastag **hordalékai**ban tárolódó rétegvizekből, a magasabban fekvő vizek nyomására, a fűréssal megnyitott kutakból a víz a felszínre tör. Ezek az úgynevezett **artézi kutak**. Hazánkban az első artézi kutat 1884-ben Hódmezővásárhelyen nyitották. Ma már több mint 70 000 kút működik. Az egyedi kutas vízellátás helyét azonban egyre inkább a kútcsoportokra alapított vezetékes vízellátás veszi át.

A talajvizek ivóvíznek ma már általában nem alkalmasak. Tiszajenő környékén azonban 15–20 g/l sótartalmú víz is előfordul, amelyet mint mag-nézium-szulfátos keserűvizet, **Mira** néven, természetes glaubersós gyógy-vizként forgalmaznak.

A felszín alatti vizek jelentőségét jól mutatja, hogy **hazánk ivóvízellátása több mint 90%-ban a felszín alatti vizeken alapul**. Itt kell megemlíteni a folyókat ki-szerű kavicsmzőket is, amelyekből parti szűrésű kutakkal egész városokat látnak el ivóvízzel (példaul Budapest).

Felszín alatti vizeink

A Fertő tó a második legnagyobb tavunk. Átlagos mélysége 1–1,5 m, legnagyobb mélysége 4 m. Hossza 35 km, szélessége 8,5 km. Területét és vízmenyiséget állandóan változtatja. A területé átlagos vízállásnál 280 km². A Vülka és a Fertőrákos-patak táplálja vizével. A Balaton és a Bodenti-után Közép-Európa legnagyobb tava. Az osztrák oldalon élénk fürdőző és sporttele van. Fertőrákos és Fertőmegyes (Mörbisch) között hajóval is átkelhetünk Ausztriába. A hazai oldal főleg a Fertő-Hanság Nemzeti Parkhoz tartozó, védett területekből áll.

A Velencei-tó keletkezésének kora és módja megegyezik a Balatonéval. A tó területé 22,5 km², hossza 10, szélessége 2,5 km, átlagos mélysége 1,2 m. Fő víztáplálója a Császár-víz. Felszínének 40%-át nádas borítja. Délnyugati része védett madárrezervátum, északkkeleti része üdülőtérlet.

Hazánk növényvilága

Magyarország területe a mérsékelt övi lomb-erdő zónába tartozik. A közép-hegységek és dombvidékek eredeti növénytakarója az összefüggő zárt lomb-erdő volt, míg az Alföld jelentős részét erdős sztyepp borította. Hazánk közép-hegységi területeit ma is nagyrészt erdők borítják, míg az Alföldről a mezőgazdálkodás révén az eredeti növénytakaró visszaszorult, már csak foltokban maradt meg.

A Börzsöny, a Mátra és a Bükk magasabb részein és az északi lejtőkön kárpátii jellegű növényzetet találunk, míg az alacsonyabb részeken és a déli lejtőkön már pannon vegetációt. A növényzet vertikális tagolódását itt figyelhetjük meg leginkább. Az alacsonyabb területeken *latajnűharos és mezei juharos tölgysesek, cseres-tölgyes erdők* találhatók. Feleltük *gyertyános tölgysesek*, majd 600 méterrel középhegységi, végül 800–900 m felett *magashegységi bükkösök* találhatók. Kárpátii növénytakarókat egyedül itt vannak az országban.

A *Mecsek és a Villányi-hegység* flórajárása már az illir flóratartományhoz sorolható. A Villányi-hegység déli lejtői gazdagok szubmediterrán és balkáni elemekben (dalmat csekenesz, olasz fűg). Az Alpokaija flóridéken összefüggő állományban jelenik meg a *lucfenyő és az erdei fenyő*, mellettük egyedül itt él a *havasi éger*. Az *Ország és a Vass-dombszék* flórajárást *erdei fenyvesével, ritka páfrányfajokkal, égerligetekkel, közegmohalápjával* jelentős értéket képvisel.

Hazánk állatvilága

Hazánk területén több mint 30 ezer állatfaj él. Középhegységeink területén élnek a nagyobb testű állatok. Közöttük a legnagyobb számban élő vaddisznó. Gímsszarvas-állományunk európai hirt. Az őz az egész ország területén, még a mezőgazdasági területeken is megtalálható. Betelepített fajta a *dámsvad* (Gyulai) és a *muflon*. Ez utóbbi főként az *Északi-középhegység területén* gyakori. Előfordul még a *borz*, a *nyest*, a *nyuszt*, *északkélelten a vadmacska és az ipoly-völgyében a hiúz*. Mindenütt találkozhatunk, főleg a ligetesebb területeken a *mókusszal és a mogyorós pelével*. Az alföldiken és dombvidékeken nagyobb számban fordul elő a *mezei nyúl és a mezei pocok*. A mezőségeken találkozhatunk az *üregével és a hörcsöggel*. A Tiszántúli déli részén a *földi kutyá is megtalálható*. Bevándorolt rágszáló az *üregi nyúl*.

A hajdan rendkívül gazdag madárvilágot a folyószabályozások megritkították. A ritka, védelem alatt álló fajaink közé tartozik a nemes kócsag, a tűzök, a reznek, a fehér és fekete gólya, a fácán, a Hortobágyon a szirti sas, az Északi-középhegységben a kerecsensólyom és az Alpokaiján a siketfajd. A kihaltas szélére jutott nagylestű tűzöket mesterségesen is szaporítják (Dévaványa).

A kétlétűeket nagy fajtagazdagtság és egyedszám jellemzi.

Magyarország természeti földrajzi tájai

Magyarországon hat különböző természeti nagytájat különböztetünk meg: az Alföld, a Kisalföld, a nyugat-magyarországi peremvidék, a Dunántúli-dombság, a Dunántúli-középhegység és az Északi-középhegység.

Az Alföld

Hazánk legnagyobb tája. A területet mezőgazdasági céllal hasznosítják, ás-ványi nyersanyagokban szegény. Jelentősebbek az Alföld mélyének szénhidrogén-előfordulásai. A hévízkincs elhelyezkedése alapján az Alföld területén 50°C-tól 80°C-ig terjedő hőmérséklettel bíró víz nyerhető mélyfúrások révén.

Az Alföld részét két csoportba sorolhatók: a dunai Alföld és a tiszai Alföld részébe.

A dunai Alföldet a Duna és az Ős-Sárvíz töltögette, majd futóhomok- és löszképződés jellemezte, de a fiatal ártéri üledékek is jelentősek. A tiszai Alföld szintkülönbsége alig haladja meg a 100 m-t. Nagy részét folyóvízi üledékek borítják. Egyhangúságát csak a löszhátak és futóhomok-területek enyhítik. Egyes területein védett füves és szikes puszták találhatók.

A Kisalföld

A Dunántúli északnyugati részen fekszik, hazánk legzszeleeseb tája. A Kisalföld építőipari nyersanyagokban gazdag: jelentős a téglagyártáshoz használt agyagfélék előfordulása is. A Kisalföld az Alföldhöz hasonlóan mezőgazdasági terület.

A nyugat-magyarországi peremvidék

A Fertő-Hanság- és a Marcal-medencétől, valamint az Alsó-Zala-völgytől nyugatra, a határig terjedő változatos felszínű táj összefoglaló neve.

Résztájai:

- *Alpokalja*, amely a Soproni- és Kőszegi-hegység magyarországi részét foglalja magába. A Kőszegi-hegység lótt-kő csúcsa 882 m-es magasságával a Dunántúlra is a legmagasabb pontja.
- *Vas-soproni síkság*,
- *Vasi-Hegyhát*,
- *Kemeneshát*.

A szénhidrogén-kutató fúrásokból több helyen magas hőfokú, gyógyhatású hévizeket nyernek (*Bük, Zalakaros*).
A nyugat-magyarországi peremvidék legfontosabb ásványkincse a Zalai-dombság szénhidrogénkészlete.

A Dunántúli-dombság

A Dunántúli-dombság az Alpokalja, a Dunántúli-középhegység és az Alföld között, a Balatontól délre elterülő nagytájunk.

Résztájai:

- a közel azonos felépítésű
- *Zalai-dombság*,
- *Somogyi-dombság*,
- *Tolnai-dombság*, valamint a
- *Mecsek*,
- *Villányi-hegység*.

A Dunántúli-középhegység

A Dunántúli-középhegység északkelet–dél nyugati irányban a Keszthelyi-hegységtől a Visegrádi-hegységig húzódik, változatos domborzatú, alacsony középhegység. Főleg mészkőből épül fel, a Bakony peremén bazalt-vulkáni kúpok, lávatakarók és tanúhegyek is találhatóak. A Velenicei-hegység alacsony vonulata gránitból épül fel, míg a Visegrádi-hegység vulkáni eredetű. A hegységet harántírányú törések tagolják.

Résztájai:

- *Bakony*,
- *Vértes*,
- *Velenicei-hegység*,
- *Dunazug-hegység* csoport: a Gerecse, a Budai-hegység és a Pilis,
- *Visegrádi-hegység*.

Az Északi-középhegység

Az Északi-középhegység, a Dunántúli-középhegység csapásirányának folytatásában, a Börzsönyi-től a Zempléni-hegységig terjed, az Alföld és az országhatár között. Szerkezetiileg belső-kárpáti vulkanikus vonulat, de vannak üledékes közetből felépülő részei is. Az ország legváltozatosabb felépítésű, középhegységi tája.

Résztájai:

– Börzsöny (Csóványos 938 m),

– Cserhát,

– Gödöllői-dombság,

– Mátra,

– Bükk,

– az Aggteleki-hegység,

– a Tokaj-Eperjesi (Zempléni-) hegység,

– a hegységeket között fiatal folyóvízi üledékekkel kitöltött medencék vannak, ezek: az Ipoly völgye, a Mőgrádi-medence, a Borsodi-dombság és a Cserhát.

Az Északi-középhegység ásványkincsei sokfélék, de nem számottevő mennyiségűek. A területen jelentős borvidékeket találunk (mátraiak, egeri, tokaji-hegyaljai). Világhírű bora a tokaji aszú.

Közlekedési adottságok

Magyarország Kelet-Közép-Európában, Európa középső részén fekszik, az európai nyugat-keleti és észak-déli főközlekedési utvonalak egyik találkozási helyén. Ezért számottevő az átmenő (transzit-) forgalom.

A kiváló közlekedésföldrajzi helyzetben lévő Magyarország közlekedési hálózatainak alapszerkezete évszázados fejlődés eredménye. Jellegetességgel a 19. század második felében alakultak ki, miután Budapest az ország kiemelkedő gazdasági központjává vált. A legfontosabb vasúti és közúti fővonalak alkotja gerinchálózat sugaras jellegű lett. Az első vasútvonal 1846-ban nyílt meg Pest és Vác között.

Közüaink teljes hossza meghaladja a 30 ezer km-t, amelyből közel 7000 km (23%) tartozik a főutvonalak kategóriájába. Autópályáink, illetve autópályáink együttes hossza 525 km. Az ország nyugati és keleti része közötti kapcsolatot nehezíti, hogy a Dunán Budapesttől délre csak Dunaföldvár-nál, Szekszárdnál és Bajánál vezet át híd.

Közüaink közül az egyszámjegyű utvonalak – egy kivételével (8-as) – Budapesttől indulnak. Kilométerszámozásuk kiindulópontja a Lánchíd budai hídfőjénél a „0” kilométerkö.

Európa legjelentősebb belvízi közlekedési tengelye, a Duna–Majna–Rajna vízi út, amelynek része a Duna 417 km hosszú magyarországi szá-

kasza. Jelentős belvízi és nemzetközi hajózás csak a Dunán és nyári turista-szezonban a Balatonon zajlik.
A nemzetközi légiforgalom Budapest Ferihegy nemzetközi repülőtérére összpontosul. Ezen kívül Debrecenben, Sármelléken és Balatonkilitin működik nemzetközi repülőtér.

Magyarország társadalmi-gazdasági adottságai

A gazdasági-közigazgatási térszerkezet változása: a régiók

Az ország közigazgatási szempontból 19 megyére oszlik, amelyek a követ-kezők (a zárójelben a megyeszékhelyeket tüntettük fel):

Baranya (Pécs), Bács-Kiskun (Kecskemét), Békés (Békéscsaba), Borsod-Abaúj-Zemp-
lén (Miskolc), Csongrád (Szeged), Fejér (Székesfehérvár), Győr-Moson-Sopron (Győr),
Hajdú-Bihar (Debrecen), Heves (Eger), Jász-Nagykun-Szolnok (Szolnok), Komá-
rom-Esztergom (Tatabánya), Nógrád (Salgótarján), Pest (Budapest), Somogy (Kapos-
vár), Szabolcs-Szatmár-Bereg (Nyíregyháza), Tolna (Szekszárd), Vas (Szombathely),
Veszprém (Veszprém), Zala (Zalaegerszeg).

A 90-es években, alkalmazkodva az Európai Unió területfejlesztési politikájához, kialakításra kerültek a régiók, amelyek az EU-s támogatások célterületei.

Egy-egy régiót megyékből, azaz eredeti közigazgatási egységekből állították össze.

1. Nyugat-Dunántúl: Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye
2. Közép-Dunántúl: Veszprém, Fejér és Komárom-Esztergom megye
3. Dél-Dunántúl: Baranya, Tolna és Somogy megye
4. Észak-Magyarország: Nógrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye
5. Észak-Alföld: Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megye
6. Dél-Alföld: Békés, Csongrád és Bács-Kiskun megye
7. Közép-Magyarország: Budapest és Pest megye

Itt kell megemlíteni, hogy az idegenforgalmi régióbeosztás különbözőzik a területfejlesztési rendszer beosztásától. A gazdasági miniszter 4/2000. (II. 2.) GM-rendelete alapján Magyarországot a következő kilenc idegenfor-galmi régióra osztották:

1. Budapest – Közép-Duna-vidéki régió

Budapest, Pest megye és Komárom-Esztergom megye, illetve Nógrád megye egy része.

2. Észak-magyarországi régió
Borsod-Abaúj-Zemplén megye, továbbá Heves megye a Tisza-tóhoz tartozó településeinek, valamint Nógrád megye a Dunakanyarhoz tartozó településeinek a kivételével.

3. Észak-alföldi régió
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, valamint Hajdú-Bihar megye és Jász-Nagykun-

Szolnok megye a Tisza-tóhoz tartozó településeinek a kivételével.

4. Tisza-tavi régió
Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megye egy

része.

5. Dél-alföldi régió

Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye.

6. Közép-dunántúli régió

Fejér megye, valamint Komárom-Esztergom megye a Dunakanyarhoz tartozó településeinek kivételével, továbbá Veszprém megye a Balatoni régióhoz tartozó településeinek a kivételével.

7. Balatoni régió

Somogy, Veszprém és Zala megye egy része

8. Dél-dunántúli régió

Baranya és Tolna megye, valamint Somogy megyének a Balatoni Régióhoz nem tartozó része.

9. Nyugat-dunántúli régió

Győr-Ménfőcsanak-Sopron és Vas megye, valamint Zala megye a Balatoni Régióhoz tartozó településeinek a kivételével.

Könnyűnek ezt a régióbeosztást követi úgy, hogy a korábbi idegenforgalmi tájegységeket is figyelembe veszi, sőt igyekszik tekintettel lenni az útvonalak számozására is.

Népesség

A Magyar Köztársaság lakóinak száma 10 millió 120 ezer fő (KSH, 2003. augusztus).

A népsűrűség 109 fő/km² az egész országra számítva. A lakosság, a 3,45%-nyi nemzetiség kivételével, anyanyelvként a finnugor nyelvcsaládhoz tartozó magyar nyelvet beszéli.

Hazánk kisebbségei közül a romák (3,7%) többféle, a németek (1,6%) a nyugati határvidéken, a Dunántúli-középhegységben, a Dél-Dunántúli területen, a szlovákok (1,1%) az Alföld déli részén (Békéscsaba) és a főváros környékén, a románok (0,2%) az Alföld délkeleti határ menti területén, a szerb, horvát és szlovén (0,5%) nemzetiségek az ország déli határa mentén laknak. A magyarság egyharmada, elsősorban a trianoni békeszerződés következményeként, hazánk határain kívül él. Legtöbbben (több mint 2 millió)

Erdélyben, Szlovákiában 650 ezren, a Vajdaságban 360 ezren, Kárpátalján 180 ezren élnek. Kisebb magyar etnikum él Szlovéniában, Horvátországban és Ausztriában.

A 2003-as KSH adatok szerint hazánk lakosságának mintegy 70%-a 233 városban, közte 23 megyei jogú városban él. Világvárosnak csak Budapest tekintethető (1 millió 778 ezer lakos). Lelekszámát tekintve utána Debrecen (211 038), Miskolc (184 129), Szeged (168 276), Pécs (162 502), Győr (129 415), Nyíregyháza (116 899), Kecskemét (107 604), Székesfehérvár (102 670) a sorrend.

Hazánk gazdasága

Ipar

Az 1989-es rendszerváltás alapvető politikai, társadalmi és gazdasági változásokat hozott. Gazdasági téren talán az iparban történt a legjelentősebb változás. Az ipar megváltozott szerkezetében, tulajdonviszonyaiban, térszerkezetében és a beruházások mértékében. Az ország ipari cégének jelentős része Budapesten (36%) és Pest megyében (11%) koncentrálódik. Ez elsősorban a tökegazdaságnak, a fejlettebb infrastruktúrának és a fizetőképességre való hajlandóságnak köszönhető. Leggyorsabban a gépipar fejlődik (elektro-nika, az elektro-, a hűtés- és a számítástechnika, valamint a könnyűipar újul). Az idegenforgalomban a termelési bemenetek és védett ipari műveletek tartalmának számot közvetlenül érintik. A legnagyobb látogatottságnak a Herendi Porcelángyár termelési bemenetét jelölik. Az ipari műveletek közül leglátogatottabb a működőképes örvényes és túristaúti vizslalom, a látai vizslalom, a tési szelvények, a szarvasi és tarpai szarvasalom, a pápai kétféle üzem, a garadnai öskohó, a salgótarjáni jöszef-bánya stb.

Mezőgazdaság

A rendszerváltás a mezőgazdaságban is jelentős változásokat hozott. Előtérbe került az egyéni gazdálkodás támogatása.

A termelés szerkezetét tekintve a szántóföldi növénytermesztésben a búza áll az első helyen, amit a kukorica követ. Az ipari növények közül a napraforgó és cukorrépa termelése jelentős. A kiváló fűszerpaprikának (Kalo-csa, Szeged) és hagymának (Makó) megmaradtak a hagyományos természet-körzetei, bár a hagyományteremtés újabbban a jászágban is elterjedt. A szántóföldi kultúrák között meg kell említeni a kiváló dinnye- (Héves), málna- (Börzöny) és földieper-termesztést (Szentendrei-sziget).

Szőlő- és bortelemelésünk már a 17. században nemzetközi hírt vitt. Huszonkét borvidékünk, mint jellegzetes szőlőtermő tájak, az évszázadok folyamán alakultak ki. Legismertebb borvidékeink: a tokaji-hegységi, egri, mátraaljai, soproni, somló, badacsonyi, Balatonfüred-csopak, balaton-felvidéki, del-balaton, móri, szekszárdi, villányi. A tokaji bor nemzetközileg is vendétté vált.

Magyarország művelődéstörténeti emlékei

Régészeti, történelmi és vallástörténeti adottságok

Hazánk földjének legrégibb lakója feltehetően az a Vértesszőlőn megtalált, félmillió éves előember (*homo (erectus) vagy sapiens paleohungaricus*) volt, akinek a tarkócsontját az itteni kőbányában megtalálták. A szabadterti múzeum feltárasban mutatta be azt a kultúrréteget, ahol az előemberrel együtt élt állatok lábnyoma is látható.

A Bükk hegységben száznál több nagyobb barlang van, amelyek közül néhányban 30 ezer évvel ezelőtt itt élt ősemberek kő- és csonteszközei kerültek elő („Bükk kultúra”). Legismertebb a Szeleta-, a Subalyuk- és az Istállóskői barlang. Ez utóbbiban az ősember tüzhelye is előkerült. De ősemberek lakták a Tatabánya feletti Szelim-barlangot és a Budai-hegységben lévő Remete-barlangot is.

Százhalombattán, a településnek nevet adó, 2700 éves „halmok” alatt, a hallattai kultúra előkelesei nyugszanak. A Matrica Múzeum és Régészeti Park területén látható egy halomsírbelsője, valamint a bronz- és vaskorból származó őskori falu hiteles rekonstrukciója.

Kr.e. 400-tól hazánk területén is a keltáknak volt meghatározó szerepük. Városias jellegű gazdasági települések közül legismertebb az eraviszkusi törzs központja a budai Gellért-hegység. Ennek Ak-in (bő víz) nevét örökölte a később északabbra épült római város, Aquincum.

Kr.e. 11-ben Tiberius római császár elfoglalta a Dunántúli területét és Pannónia néven határtartományává tette. A rómaiaknak sok értékes emléke maradt ránk. Ezek épületeimaradványok (például polgárházak Aquincumban), utak (például a „porosztánkő” az egykori Savariában), vízvezetékek, temetők (például a Világörökség-listán szereplő ökeresztény sírkamrák Pécsen) és képzőművészeti alkotások. A legjelentősebb római kori értékek Óbudán (Aquincum), Tácscon (Gorsium), Szombathelyen (Savaria), Pécsen (Sopianae)

Zalalövön (Sala), Keszthely-Fenekpusztán (Valcum) és Nemesvámos határában, Balácán találhatók.

A honfoglalás emlékei közül **Opusztaszert** kell említeni, ahol Anonymus szerint a honfoglaló magyarok első országyűlésüket tartották. Onnét vézér leszármazottai a honfoglalás emlékére e helyen monostort emeltek. Opusztaszerten tekinthetjük meg **Feszty Árpád** „A magyarok bejövetele” című híres körképét is egy különálló épületben. A Tatahánya feletti Turul-hegyen a honfoglalás bárhídi győztes csatájának emlékére állított emlékmű egy turulmadarat ábrázol, amely Európa legnagyobb madárszobra.

Történelmi emlékhelyeink közül meg kell említeni a Szent László által alapított somogyvári apátságot, a muhi csata emlékművét, a mohácsi csatátéri emlékhelyet és a **Vésztő–Mágor** emlékhelyet.

Földváraink közül kiemelkedik a viszonylagos épésében lévő szabolcsi földvár. Leglátogatottabb talán a tihanyi prehisztorikus földvár az Óvár tetején. **Köveink** közül viszonylag legépében maradt Sárospatak, Siklós, Kőszeg, Ózora, Simonfortnya és Nagyvácszony vára. Leginkább látogatott az egri, a visegrádi, a sümegi, a szigetvári és a pécsváradai vár, továbbá a látványos hegycsúcsokon fekvő, mint például Csesznek, Füzer, Regéc és Sirok váromja.

A török kor építészetének Magyarországban található a legészakibb emlékei Pécsen, Szigetváron, Siklóson és Budapesten, valamint Egerben. A különböző szerzetesrendek által alapított apátságoknak nagy történelmi, kulturális és gazdasági jelentőségük volt. Az első bencés alapítás 996-ban Pannonhalmán volt. III. Béla királyunk nevéhez fűződik a magyarországi ciszterci rend megalapítása. Francia ciszterci szerzetesekkel alapították a ma is működő zirci apátságot, a rend magyarországi anyaházát. A cisztercieknek a korszerű mezőgazdaság elterjesztésében van elévülhetetlen érdemük. Ciszteri apátság működött Belátfalván is.

Az első **domonkos** szerzeteseket még a **rendalapító Szent Domonkos** küldte hazánkba (Győr, Esztergom, Buda). Ők kezdték meg 1221-ben a kunok evangelizálását. A **ferences** rend első kolostorát 1228 körül építette Esztergomban. Sokat tettek a magyar anyanyelvi kultúra megteremtéséért. **Irássos munkájukból** megemlítendő az **Omagyar Mária-siralom** és a Jókai-kódex. Az egyetlen magyar alapítású rend, a pálos rend 1250-ben jött létre. **Összességben** a magyar apátságok alapította. Leghíresebb kolostorai a buda-szentlőrinci és a ma is működő **márianosztrai** voltak. A nemzeti irodalom művelése körükben kezdettől jellemző volt. Művelői között említhetjük Bathori Lászlót, Anyos Pált, Virág Benedeket, Verseghy Ferencet.

Az első **jeszuita** rendház 1561-ben jött létre Nagyszombatban. A jésuiták a tudományok művelésében és oktatásában tündek ki. **Hell Miksa** világi-rú csillagász, **Sajnovics János** a finnugor nyelvészet úttörője. A különböző szerzetesrendek kolostorai nagy látogatottságnak örvendenek, hiszen művészi értékű templomaik, bennük képek, freskók, szobrok sokasága és kolos-

toraikban a pompás bútorzatú könyvtárak könyvészeti ritkaságokkal különleges értéket képviselnek.
Az egyházmegyéek püspöki székvárosaiban gyakran találkozzunk felbecsülhetetlen értékű egyházművészeti gyűjteményekkel.
Pannonhalmán látogatható a világ legnagyobb, 300 ezer kötetes ben-cés könyvtára, valamint a nagy értékű egyházművészeti és képzőművészeti gyűjtemény.

Rendkívül értékes egyházművészeti múzeum van Gyöngyösön a Szent Bertalan-plébánia épületében.

Vallási jellegű búcsujáró helyeink közül a legismertebbek: Máriapócs, Mátравerebely-Szentkút, Andocs, Mariagöd, Bodajk és Csátka. Ez utóbbi helyen tartják a látványos cigány búcsút. A búcsú napja mindig a templom védőszentjének az ünnepén van. Főként a Mária-kegyhelyek vonzanak nagy tömegeket.

A művészi értékű bútorzattal rendelkező patikák mindig kedvelt turistáikai célpontok. Műemlék patikáink többsége 18. századi egyházi alapítású, és bútorzatát többnyire szerzetesek faragták. Legszobebek a közzei „Apothéka az Arany Egyszarvúhoz”, a székesfehérvári „Fekete Sas”, az egrí „Telekessy-patika”, a budai „Arany Sas” és a győri „Széchenyi-patika”.

Művészettörténeti adottságok

A honfoglalás korának művészete

A honfoglaló magyarság művészetéről főként a sirleletekből szerzünk tudomást. *Disztómüvészetüknek érdekes emlékei az öre függesztett börtársolyt borító 10–12 cm nagyságú fém tarsolylemezek. A honfoglalás korának legértékesebb emléke a nagyszentmiklósi kincs, amely 23 daraból áll: aranyakorsók, csészek, ivóedények és szelence. A leletanyag a bécsi Kunsthistorisches Museumban látható.*

A román stílusú művészet

A román stílus korszakában nálunk is, mint mindenütt Európában az építészet és azon belül a templomépítészet volt az uralkodó. Európa szerencséssebb tájával szemben Magyarországon – főként a tatárjárás és a 150 éves török hódoltság következményeként – a román stílus építészeti emlékei nagyrészt elpusztultak.

A román stílus hazai emlékei közül legjelentősebbek a következők:
A feledebrói templom kéthajós altemploma hazánk legkorábbi 11. századi freskóival, a tihanyi apátság háromhajós altemploma 1055-ből, az alapí-

to I. Andráshoz sirjával és a 11. századi tarnaaszentmáriai egyházas templom, fal-
oszlopain az érdekes örmény és grúz épületszobrászat emlékeivel.
A 12. századból a III. Béla építtette esztergomi várkapornát, valamint a
veszprémi Gizella-kápolna bizáncias izlésű apostolfreskóit kell említeni.
A szegedi Szent Dömötör-torony alsó, négyszögletes része és a kapuzat fö-
lötti kőbárány is román stílusú, 1150-ből. A pécsi székesegyház a falában és
– a többszöri átépítés ellenére – az alakjában is őrzi a román kor izlését.

A 13. század legmonumentálisabb román stílusú alkotásai a nemzeti
monostor-templomok. Közülük a legisztárból román stílusú a leányi temp-
lom. A szobrászati elemekkel leggazdagabban díszített templom a jáki temp-
lom. A számbéli templomot – amely sajnos, csak romosan maradt ránk –
1258-ban építették a premontrei szerzetesrend számára.

A belapátfalvai templom francia ciszterek stílusában készült, torony
nélküli templom, amely a tájba építés szép hazai példája. A falusi román stí-
lusú templomok legszébb példái a csempeszkopács, sopronhorpácsi és a
nagybörzsönyi templomok. A kor freskófestészetéből ki kell még említeni a hi-
degési és a vizsolyi templom freskóit.

Jellegetesebbek a kor várai, amelyek többnyire fallal, vízesárokkal és
földbástyákkal körülvett lakótoronyok (Nagyvázsóly). Legismertebb az
1250-es években épített visegrádi Salamon-torony és a sárospataki Vö-
ros-torony.

A gótikus stílusú művészet

A gótika a 13. század második felében jelenik meg nálunk és a 16. század
elejéig virágzik. Az egyházi és a világi építészeti elterjedésében az országba
betelepedett németek, valamint a szerzetesrendek – főként a ciszterci, feren-
ces és domonkos szerzetesek – vallatiak jelentős szerepet. A történelmi Ma-
gyarország legmonumentálisabb gótikus alkotása a kassai Szent Erzsé-
bet-dóm. A mai Magyarország területén a gótikus épületek is megismerték
a török, majd az egyéb háborús pusztításokat. Különösen a származás oltárok
estek áldozatul a tüzeknek. Gótikus templomaink közül megemlíthető a bu-
dapesti Nagyboldogasszony (Mátyás-templom), a pesti Belvárosi templom és a
nyírbátori – ma református – templom gótikus haloboltzata, a soproni feren-
ces (majd bencés) templom, a melllette levő kolostorban a legszébb hazai gó-
tikus Káptalanteremmel és végül a szécsényi ferenccs templom a legszébb
gótikus sekrestyével.

Gótikus váraink közül legismertebbek a sümegi, a kőszegi, a tatái, a
diósgyőri és a várpalotai vár. Zsigmond 1405-ben kiadott rendelete értelmé-
ben jelentősebb városaink (Pest, Pécs, Sopron) városfalat kaptak. A világi
gótikus építészeti legszébb emlékei a budai várnegyed gótikus ülfükkéi.

Képzőművészetünkben kiemelkedik Kolozsvári György és Márton munkássága. Legismertebb munkáik a Szent György-szobor (Prágában) és a Szent László-herma (Győrben).
Késő gótikus festészetünk egyik legszébb alkotása M.S. mester „Kálváriá”-ja (Esztergomi Keresztény Múzeum) és a kódexek miniatúrái. Jelentős gótikus emlékek a budai vár ásatásainál megtalált gótikus szobortөрө-
dek. Ötvösművészetünkben elsősorban kelyhek, monstranciák, cibóriumok, feszületek maradtak meg.

A reneszánsz stílusú művészet

A reneszánsz stílus Itália után Magyarországon jelent meg először Mátyás uralkodásának idején. Visegrád és a budai palota reneszánsz szépségét csak elképzelni tudjuk a megmaradt részletekből. Epségben maradt az esztergomi Bakócz-kápolna, a sárospataki Rákóczi-vár Perényi-szárnya. Megmaradtak még főúri paloták reneszánsz udvarai és a templomokban néhány gazdagon díszített pasztorórium.¹

A barokk stílusú művészet

Magyarországon az első barokk épületek még a 17. század első felében épültek (a nagyszombat *és a győri jezsuita templom*). Mivel Magyarországon török uralom alóli felszabadulása éppen a barokk stílus virágzásának idejére esik, érthető, hogy az újáépítésben is ez a stílus volt a meghatározó. A templomok közül művészi szépségben kiemelkedik a budapesti Egyetemi és a vilárosi Szent Anna-templom. Vidéki városaink, elsősorban Eger, Szekesfehervár, Vác, Győr és Sümeg templomai magas művészi szintet képviselnek, és különösen értékes a 18. század végéig elnyúló szobrászati, festészeti és dekorációs kiképzésük. A barokk korban az egyházi építmények mellett már nagy számban jelentek a főúri kastélyok és paloták, sőt köztintézmények is. A legszébb kastélyok közé tartozik a ráckevei Savoyai-, a gödöllői Grassalkovich-, az edelenyi I'Huillier-, a keszthelyi Festetics- és a fertődi Esterházy-kastély.

A klasszicizáló barokk, nálunk copf ízlés legmonumentálisabb épülete az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, a váci és szombathelyi székesegyházak és a székesfehervári püspöki palota. Copf ízlésben épült az ország egyetlen diadalíkapuja, a váci úgynevezett Kőkapu.
A magyarországi barokk festészet kiemelkedő művészei: Franz Anton Maubertsch (Sümeg), Lucas Kracker (Eger), Paul Troger (Győr), Caspar Franz Sambach (Szekesfehervár) és Dorffmeister István (Szigetvár).

¹ Pasztorórium: fülke istenképpel.

A klasszicista stílusú művészet

A klasszicista művészet hazánkban elsősorban a 19. század első felében hatott. Európai viszonylatban is egyik legszebb példája a Nemzeti Múzeum Pollack Mihály tervezésében. Ő tervezte még a székesfehérvári és szekszárdi megyeházákat is. A kor legtermékenyebb tervezője Hild József volt. Ő tervezte az egri főszékesegyházat és fejezte be az esztergomi főszékesegyházat. Erdékes műve még a szilvásváradai kerektemplom. A debreceni Református Nagytemplom és Kollegium Péchy Mihály alkotása. A szobrászatban Ferenczy István, a festészetben pedig Markó Károly és Barabás Miklós alkotott maradandót.

A romantikus stílusú művészet

A romantika korának legjelentősebb építészze Ybl Miklós, akinek legismertebb alkotása a főt templom. A pesti Vigadót Feszl Frigyes tervezte. Romantikus izlésű a De Serres-Eiffel tervezte Nyugati pályaudvar is.

Az eklektikus stílusú művészet

Az eklektika legmonumentálisabb hazai alkotása az Országház (Steindl Imre), a szegedi Fogadalmi templom (Foerk Ernő), a budapesti Operaház (Ybl Miklós), valamint Szegeed belvárosa és a pesti Andrassy út. A századforduló építészeti közül a historizmus szellemében dolgoztak Hauszmann Alajos, Alpar Ignác és Schulek Frigyes. A szobrászok közül leg többör Zala György és Stróbl Alajos nevével találkozunk, de meg kell még említeni Róna Józsefet, Fadrusz Jánost, Ligeti Miklóst, Kallós Ede és Telcs Ede. A 19. század festészetéből a leg többek Munkácsy Mihály, Paál László, Mészöly Géza, Szinyei Merse Pál, Hollósy Simon és Rippl-Rónai József.

A szecesszió stílusú művészet

A történelmi formakészlet ismételtetéséből kintat kereső törekvések nálunk a 19. század végén kezdtek a hatásukat éreztetni. Különleges jelentősége a magyar építészetnek, hogy az új, szecessziónak nevezett európai irányzathoz, amely csak a formai kialakításra fordított gondot, jelentős értéktöbbletneként nemzeti törekvéseket és népi motívumokat is adott. A szecesszió kezdettől kezdettől leg többben Vágó József és Quittner Zsigmond Gresham-palotája képviseli. A magyaros szecesszió úttörő jelentősége alkotta a gazdag fantáziától fügött Lechner Ödön. Az ő épületeinek tömegalakításában és tetőképzésében a francia reneszánsz és a magyarországi irányára utaló keleti stílusjegyek vegyülnek. A részletekalkításban pedig az ornamentika magyar népműve-

szetből gyűjtött elemet érvényesítette. Építőanyagként különböző égetett agyagtermeket használt: színes, mázas kerámiát és cserепet, majolikát, pirogránitot, ezüst stb. Három főműve: az Iparművészeti Múzeum (1897), a Földtani Intézet (1899) és a Postatakarékpénztár (1901). Pártos Gyulával együtt tervezett jelentős művek a Kecskeméti városháza és a kőbányai Szent László-templom. Kós Károly Székegyföld népművészetét is felhasználta építészetben: a pesti állatkert néhány pavilonja (Zrumeczky Deszövel, 1908) és a zebegényi plébániatemplom (Jánszky Bélával, 1908) említendő érdemi munkái mellett.

A szecessziós festészetnek talán legnagyobb hazai mestere Rippl-Rónai József. A kor festői közül kiemelkedik még Feszty Árpád és László Fülöp. A nagybányai és szolnoki festészet fontos szerepet töltött be. A tájképfestészet a nagybányai, a népi élet festésze a szolnoki festőiskola jellemzője. Az előbbiekhez tartozott Hollósy Simon, Ferenczi Károly, Csók István stb., az utóbbiakhoz Fényes Adolf, Kernstok Károly, Vaszary János és Koszta József.

A modern stílusú művészet

Lechner legkiválóbb tanítványa, Lajta Béla, a szecessziót már csak jelzőszerűen alkalmazta az architektúrában. Igazában ő az első modern épületek, a budapesti Rákóczi úton lévő *Gazművek* épületeinek és a *Szeraita* téren lévő *Rözsavölgyi-ház*nak, valamint az *Új Színház* épületeinek (Budapest) a megteremtője.

A 20. század funkcionális építészetének kezdeményező intézménye a Bauhaus, amelynek magyar tagjai Moholy-Nagy László, Breuer Marcell és Molnár Farkas. Ezt az irányt követte Arkay Bertalan, Major Máté és Rimánóczy Gyula. Ebben az időben az egyházi építészetünk is szakított a történelmi formákkal, és megalkotott néhány művészileg kiemelkedő templomot. Ezek közül megemlítendő a budapesti városmaifori plébániatemplom (Arkay Bertalan, 1932), a pasareti katolikus templom (Rimánóczy Gyula, 1934) és a balatonboglári katolikus templom (Kotsis Iván, 1941).

A jelen magyar modern építészetből kiemelkedik az organikus építészeti legkiválóbb mestere, Makovecz Imre és a hasonló izlésben alkotó Csöte György. Makovecz Imre legismertebb alkotása a paksi katolikus és a sífoki evangélikus templom, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem épületei Piliscsabán, a sárospataki Művelődési Ház, Csöte György é a halászteleki katolikus templom.

A szobrászok közül Medgyessy Ferenc, Pátzay Pál, Vilt Tibor, Borsos Miklós, Varga Imre, Melocco Miklós és Szervátiusz Tibor említendő. A festők közül Ába Novák Vilmos, Molnár C. Pál, Kontuly Béla, Rudnay Gyula, Czöbel Béla, Szönyi István, Barcsay Jenő és Egy József említendő.

Néprajzi adottságok

A magyar népművészet nemzeti kultúránk egyik legszebb és legváltozatosabb ága, amelyet főként a parasztság hosszú évszázadok alatt hozott létre.

A néprajz tudományának első művelője Bél Mátyás evangélikus lelkész, történész, aki az 1712-ben megjelent "Notitia Hungariae" című munkájában pontos leírását adja a megyék népéletének.

Magyarország néprajzi tájegységei

A mai Magyarországot három nagy néprajzi tájegységre oszthatjuk: az Alföldre, a Dunántúlra és a Felföldre.

Az Alföld

Az alföldi háztípus a harmas osztátú szoba-konyha-kamra vagy szoba-konyha-szoba kapcsolású. A szoba füstmentes, a kemenecét kívülről fűtik. A házak fala vályogtéglás, vagy dögölt földfalú. Az épület legdiszesebb része az udvar felé nyíló tornác. A házbelő bütorai közül megemlítenők a ládák, falitékák és a karfas, úgynevezett "gondolkodó szék"-ek.

A népi faragókultúra inkább a szaruból, csontból készült tárgyakon és a börtünkökkel teljesebb ki. Az alföldi lakosság edényeiről a fazekasok gondoskodtak. A mai díszes, mázas edények eredetét a 16–17. századi reneszánsz és török kerámiákban találjuk meg.

Az Alföld viseletéről szóva elsősorban a pásztorok viseletére kell gondolnunk, mert ők őrizték meg a legrégibb formákat. A férfiak ruházatának általában darabja a *gatyá és az ing*, amit mindig házilag szöttek. Felsőruházata: *tuk a suba, a ködmön és a szűr*. A nők viseletének legrégibb darabja a *párta*, ez aranyhímzéssel, gyöngyökkel kivaarott, aprons alakú fejdísz, amit csak lányok viseltek. A nők viselete sokrácú, bő, hosszú szoknya, amihé ing, sellyemkendő és pruszlik tartozott.

Egyes etnikai csoportoknak kiemelkedően szinompás viselete van. Ilyenek a *matyók* Mezőkövesden és környékén, valamint a kalocsai, melynek népviselete, hímzése, falpingálása ma is a legismertebb itthon és külföldön is. A nők a bolti fehér gyolcsot hímzéssel varázsolták szépséges ruházattá. A férfiak viseletében a virágos, csatos és szalagos kalap a különleges. A hímzésminimákat tervező és a falpingáló asszonyok szabadon rögtölözve dolgoznak ma is.

A Dunántúli etnikai tájegysége

A dunántúli falvak legfőbbje úgynevezett utcás település, vagyis az utca mindkét oldalát beépítették úgy, hogy a házak oromfala az utcára nézett. Delen és nyugaton, a fában gazdag területeken boronafalu házak, másol téglaházak, míg a kőben gazdag területeken kőházak épültek. A házak legszébb része az udvari homlokzaton épített oszloptornác, bolthajtásos fo-

lyosó, amelyik nagyrészt reneszánsz vagy barokk hatást mutat. Jellegetes bútoradarab a tölgyfából faragott, háttámlás szék. Elterjedt a ruhátartó láda. A dunántúli pástorfaragások teljes képet adnak erről a népi díszítőművészeti ágról. A dunántúli fazekasságra a nemes arányú, változatos formák jellemzők, kívül mázailanok, belül fehér, zöld vagy barna mázt alkalmazzak. A legjelentősebb fazekas központ a 19. század elején *Veszprém* és *Csákvár* volt. Az *Országban* ma is sok fazekas dolgozik. Központjuk *Magyarországban*. Külön meg kell említeni a *habán kerámiákat*. Színkülcsuk a sárga és kék.

A Dunántúli rendkívül gazdag és változatos viseletei közül kitűnik a sárközi, a síógárdi, a csökölyi, a kapuvári, a buzsáki. Del-Baranyában (például Szalánta) a sokárok (délslávok) viseletének alapananyaga a csikos színezésű, házi szövésű gyapjújelme. Erdekes, sok csomóval kötött fehér hatisnyát és ezüsttel hímzett főkötőt viselnek. A dunántúli szűr ugynevezett „befenekelt szűr” volt. Vert rövid ujját posztóval befenekelték, és így az csak zsebként volt használható. A rövid szűr még bokorugró szűrnek is hívták.

A Felföld etnikai tájegysége

Észak-Magyarország földrajzi adottságai miatt a települések szerkezete igen változatos. Kialakulásuk idején utcás, soros, út menti és patak menti faluképeket találunk. Az utóbbi a palócok jellegzetes falutípusa. Mezőkövesden érdekes a kétbetelekes, zsákutcás falutípus, az úgynevezett Hadas település. A házak építőanyagát az erdők rohamos fogyása miatt a fa helyett a föld, a kő, majd a téglát lelt. A kőbányák közelében a borospincék is kőből épültek. A felvidéki pástorfaragás jellegzetessége az áttört és domborműves díszítés és az *olomöntés*. A leggazdagabb díszítést a csanakokon (ívóedény) láthatjuk. Az északi tájak fazekasipara sem technikában, sem díszítésben nem versenyezhet az alföldi vagy dunántúli fazekasokkal. A legjellegzetesebb a palócok népviselete, amelyet Bujákon és Hollókön ma is felvesznek a vasárnapi misére.

Szabadtéri néprajzi múzeumok

A népi műemlékek többségének helyszínen történő fenntartása a magas költség miatt nem biztosítható. Ezért egy részüket, az európai gyakorlatnak megfelelően, nálunk is így kezelnek egy-egy idegenforgalmi centrumban összegyűjteni és szabadtéri néprajzi múzeumban bemutatni.

Büki Nemzeti Park – 1976, Aggteleki Nemzeti Park – 1985, Fertő-Hanság Hortobágyi Nemzeti Park – 1973, Kiskunsági Nemzeti Park – 1975, A 10 nemzeti parkunk az alapítás sorrendjében a következők:

kat (kurgánokat) és földvárakat.
 alá helyezte a magyarországi szikes tavakat, lápokát, forrásokat, kunhalmokat fokozottan védett. A természet védelméről szóló 1996-os törvény védelem 1961 óta valamennyi barlang védett, a 3363 barlang közül pedig 133

által védette nyilvánított helyi természeti értékek száma 1200.
 meinek meghatározott egyensúlyban tartása. Megemlítendő, hogy az önkormányzatok deit területek legjellemzőbb tulajdonságainak megőrzése, a tájkép természetessé alakítását, a vé- vagy génteljesítési szempontból indokolt. A tájvédelmi körzet kialakításának célja a vé- sebb kiterjedésű terület, amelynek megőrzése tudományos, oktatási és ismeretterjesztési A természetvédelem területén általában olyan természeti ritkaságok védelmére kijelöl, ki-

védett értékek közé.
 mi körzet és 142 országos jelentőségű természetvédelmi terület tartozik a

Hazánkban jelenleg 10 nemzeti park található. Ezenkívül 36 tájvédel-
 rópai 12–18%-os átlag alatt – az ország területének csak 9,9%-ára tejednek ki.
 Hazánkban a jogszabály által természetvédelem alá vont területek – az eu-

logiai folyamatok, a biológiai sokféleség feltételeinek folyamatos biztosítása.
 vagy egészben még érintetlennek mondható táj megővése, az alapvető öko-
 tanikai, zoológiai és kultúrtörténeti értékeinek védelme, a jellegzetes, részben
 A nemzeti parkok létesítésének célja az adott térség geológiai, hidrológiai, bo-

Természetvédelem, nemzeti parkok

több tájegység, például a Felső-Tiszavidék és a Kisalföld már elkészült.
 elvei szerint összeállított – építményeit és tárgyait láthatjuk majd. Jelenleg
 an bővül. A 46 hektáros területen az ország 10 tájának – a földrajzi nagyságát
 endre határában épül. A több mint három évtizede fennálló múzeum állando-
 A legnagyobb szabású központi Szabadéri Néprajzi Múzeum Szent-

már meghaladta a százat.

badéri múzeumok közé sorolandó intézmények száma az 1980-as években
 falumúzeumok, valamint a tájházak és helytörténeti gyűjtemények. A szá-
 nye. A továbbiakban gyorsan szaporodtak a gyakran csak egy portából álló
 Opusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Szabadéri Néprajzi Gyűjtemé-
 Múzeumfalu, a Szentfalumúzeum, a szombatihelyi Vasi Múzeumfalu és az
 nyilt Zalaegerszegen. A következő években nyílt meg a Nyíregyháza-Sóstói
 Az első nagyobb szabású skanzen, a Göcseji Falumúzeum 1968-ban

tek, védőszentek szobrai, kalváriák, temetői sírjék stb.
 pásztorépítmények, fogadók, csárdák, malmok, vármházak, présházak, útszéli keresz-
 szabású skanzenek kiegészítő létesítményekkel is bővíthetnek. Ilyenek a műhelyek,
 szemléltetett munkafolyamatok együttesen tárják fel az emberek életmódját. A nagyobb
 elhelyezett tárgyak, bútörök, háztartási és gazdasági eszközök, valamint az épületben
 A szabadéri néprajzi múzeumokban nemcsak építészeti alkotások, hanem az épületben

A Hortobágyi Nemzeti Park

A Hortobágyi Nemzeti Park az első (1973-ban) védetté nyilvánított nemzeti parkunk. Együttal a legjelentősebb is, hiszen az IUCN (Nemzetközi Természetvédelmi Unió) szerint is nemzeti parknak elismert intézmény, amely a Világörökség-listára is felkerült. E nemzeti park területére 52 ezer hektár, a mo-csaraktól, ingoványoktól a szikes pusztákon át a pusztai tölgyesekig az Alföldre jellemző szinte összes élőhely típusát fellelhetjük, és a hazánkban előforduló valamennyi madárfajt észlelték már a Hortobágyi Nemzeti Park területén. Nagytetű állatai közül a szürkeemahát, a nőiusz lovat és a racka-juhok kell említeni.

A Hortobágy elhelyezkedése idegenforgalmilag is szerencsés, mert szomszédságában van Debrecen városa, Hajdúsoboszló gyógyfürdője és a Tisza-tó. Igazgatósága Debrecenben van.

A Kiskunsági Nemzeti Park

Második nemzeti parkunk a Kiskunsági Nemzeti Park. A Duna-Tisza közén több kisebb, szigetszerű terület egyesítésével 1975-ben létesült. Ez a park a Duna-Tisza közének természeti, táji és néprajzi értékeit hivatott meg-örizni.

Nagy kiterjedésű legelők, puszták, homokbucka-vonulatok, szikes tavak különleges élővilággal, nádasok, zombékosok, lunjánosok, természetes erdőtürsulások, hanglejtés, lyószakaszkaszkok, homoki szőlők, gyümölcsösök és az alföldi tanyavilág jelentik a rendkívül színes, változatos táji értékeket.

A mozaikszertű park egymástól távol lévő hat különböző egységből áll:

1. Tóserdő és a tiszauagi Holt-Tisza, 2. Kiskunsági szikes puszták (Apaj), 3. Kiskunsági szikestavak (Fülpöszállás), 4. Fülpösházi homokbuckák, 5. Izsáki Kolon-tó, 6. Bócsa-Bugac buckavilága és a homokpuszta.
- A Kiskunsági Nemzeti Park **Kecskeemén** lévő **igazgatósága** a törzsterületen kívül még két tájvédelmi körzet és nyolc országos jelentőségű természetvédelmi terület kezelését is ellátja.

A Büki Nemzeti Park

Az ország legnagyobb hegyvidéki, erdős létrehozásának alapját a névadó hegység földtani viszonyai teremteték meg.

Az 1976-ban létesült Büki Nemzeti Park zöme hegységi terület. 900 m magas fennsíkjaival, ennek meredek lejtőseivel („kövek”), szurdok-völgyeivel, mézsúfá- és cseppkőképződményeivel, valamint ősemberlakta barlangjaival jelentős természeti és kultúrtörténeti értéket képvisel. Hatalmas erdőségeivel, hegyi rétfjeivel, bővizű patakjaival (Szinva, Garadna, Szajka) rendkívül esztétikai élményt nyújt. Emellett klímája, tiszta levegője és csendje élettanilag is kedvező hatású. A Büki Nemzeti Park 38 775 hektár területének 95%-a erdő, 2%-a legelő, amelyen olyan gazdálkodást folytatnak (vad-, hal-, vízgazdálkodás, erdő-legelő), amely a természeti környezetet nem változtatja meg. Igazgatósága Miskolcon van.

Az Aggteleki Nemzeti Park

Az Aggteleki Nemzeti Park az Aggteleki-hegység területén található. Nagy-értékű természeti (földtani) értékek megőrzésére, bemutatására 1985-ben avatták fel. A közel 700 kisebb-nagyobb barlangból álló karsztrendszer 1995 végén, Magyarország természetértékai közül elsőként, felvettek az UNESCO Világörökség-listájára. A Szlovák Karszttal együtt lett Világörökség a két ország föld alatti barlangvilága. A karsztjelenségek közül a leglátványosabb és leglátogatottabb is a cseppkőképződményekben gazdag Baradla-barlang. 2002-ben a Rákóczi-barlang is megnyílt a látogatók előtt, sőt a Béke-barlang is újra fogadja a turistákat. A barlangrendszerekben közel 500 állatfajta él. A felszínen is sok érdekes karsztjelenséget tanulmányozhatunk. Ilyenek a dolinák, dolinitavak, karrmezők, víznyelők, vakvölgyek stb. A felszíni ökológiai, botanikai, zoológiai és néprajzi értékek is említést érdemlnek. 2002-ben Szlovákia is nemzeti parkká nyilvánította a karszt határon túli részét.

Fertő-Hanság Nemzeti Park

Az 1991-ben létesített park a Fertő tó és a Hanság mocsarainak, lápréjtjeinek megmaradt foltoit foglalja magában. Mivel ilyen sós vízű, alig egy méter mely sztyepptavat nyugatabbra már nem lehet találni, önmagában is indokolja a magas szintű védelmet. A park területén megfigyelhető a vízi növényzet fejlődési folyamata a nyílt víztől a kezdeti vízi növényzet betelepüléséig, majd a nádasokon, a lápréteken, a rekettőfűzeseken keresztül az égeredőig, a fűgy-kőrös-szil ligeterdőkig, illetve a mesterséges égeresekig, és nyarasokig. A Hanság legjellemzőbb növénytakasága az égerláp-erdő. A nagy kiterjedésű támasztógyökeres erdőkben mára már csak a Csi-kos-éger és a Királytói-égeres területén találunk kisebb foltokat. A Fertő tavát szegélyező nádas és a Szárhalmi-erdő bioszféra-rezervátumként is megkülönböztetett védelmet élvez. A Fertő tó ausztriai része is nemzeti park

Nationalpark Neusiedler See – Seewinkel néven. A tavat osztrák és magyar oldalon kísérő dombok pedig kultúrtáj kategóriában a Világörökség részét képezik.

2001-ben befejezett láprekonstrukció keretében a lápot újra vízzel árasztották el, ami új élőhelyeket teremtetett. Újra fészkel a nyári lud, a bitykös hatyu, a károkatoná, a bölömbika és a küszvágó csér. A hódok visszatelptése is folyamatban van. Központja Sarudon van.

A Balaton-felvidéki Nemzeti Park

Az 1997-ben alapított nemzeti park a pannon táj sajátos, legérdekesebb részét öleli föl. Magában foglalja a Tihanyi-félszigetet, a Tapolcai-medence vulkanikus tanúhegyeit, a Balaton viztükreinek egy részét, a Kis-Balaton nádasait, a Keszthelyi-hegységet és a Balaton-felvidék zart kismencedencét. Ez a park egyúttal az ország legismertebb kiránduló- és üdülőhelye. (Részletesebb ismertetése Magyarország regionális idegenforgalmi részében található.)

A Duna-Dráva Nemzeti Park

A park 1996-ban a Dunát és a Drávát szalagszerűen kísérő védett területekből alakult ki. Legnagyobb egysége a Szekszárd közleében lévő, dunai ártéren fekvő Gemenci-erdő, valamint a Drávára támaszkodó belső-somogyi tájegység, a – leégett – barcsi Ösborókás. A Gemenci-erdő az európai hírszarvasállomány mellett nagyszámú őznek és vadlisszónak is élőhelye. A park egész területének gazdag madárvilága, a galériaerdőknek és égerlápoknak pedig változatos növényvilága van. Jelentősek a Keleti-Mecsek geológiai érdekességei és tájképi szépségeikkel bíró völgyei. A park kiemelkedő néprajzi és történelmi emlékekkel is bír.

A Duna-Ipoly Nemzeti Park

Az 1997-ben megalakult park a vulkanikus eredetű Börzsönyre, a Visegrádi-andezithegységre, a Pilis mészkörögre, a Szentendrei-szigetre és az Ipoly-völgy egy részére terjed ki. A park növénytani értékei közül kiemelkednek a pillisi len és a bioszféra-rezervátumként elismert pillisi lomberdők. A parkhoz tartozik a pusztavacsi-jelörony az ország földrajzi központjában és a budai barlangok. A park területén jelentős történelmi emlékek is találhatóak. Nemzeti parkjaink közül az egyik leglátogatottabb, idegenforgalmi jelentősége határainkon is túlnyúlik.

A Körös-Maros Nemzeti Park

Az 1997-ben alakult, mozaikszertűen elhelyezkedő park feladata a Körös és Maros folyók környezetében kialakult jellegzetes tájszerkezet, illetve a már korábban is védett szikések, löszterületek, árterek, erdők, mocsarak és holtágak növény- és állatvilágának bemutatása. A kardoskúti múzeumban e nemzeti park területét és a térség természeti értékeit lehet megismerni. Déványán a tűzok szabadtéri állományvédelmének és zárttéri tenyésztesének látogatható központja van.

Örségi Nemzeti Park

Az Örség és a vend vidék két korábbi tájvédelmi körzetére épülve 2002-ben nyerte el a tájegység az Örségi Nemzeti Park címet. Új területekkel bővült a Szent-György-völgyi Tájvédelmi Körzet és a nemzeti parkon belülré került három belső-örségi falu is, a szabályozatlan Rába egy szakaszának árterei-vel együtt. A nemzeti park területén termő palástfü egyedül itt található meg az országban. De ritkaságnak számít az itt termő gyapjúsás, szibériai nőszirom, sárgallium, hegyi zergevirág és a zergebogár is. A szöceli tözeg-mohás rét a botanikusok paradicsoma. Tíz ritka fözegmohafaj él a területén. Szinte minden településen megtalálhatók az értékes műemlék templomok, szoknya faharanglábak és a népi építészeti értékek. Különleges település-forma a szeres település, amelyet legteljesebben Pityerszeren tanulmányozhatunk.

A Világörökség és az Europa Nostra-díj

A Világörökség

A "világ kulturális és természeti örökségéről" szóló Egyezmény története visszavezet az Assuan-i gát építésének időszakába, Egyiptomban. A gát építése miatt jelentős területek kerültek víz alá, fontos régészeti, műemléki értékekkel együtt – ez lett volna a sorsa az Abu-Simbel-i sziklatemplomnak is. Nemzetközi összefogás jött létre, hogy megmenthessék ezt az együttest, az látogatható is legyen. Világossá vált, hogy vannak olyan, az emberiség egésze számára közös kincset jelentő értékek, amelyek sorsának megoldása meghaladja az érintett országot lefedő lehetőségeit.

Ezért született 1972-ben a "Világörökség Egyezmény", amelyet az ENSZ Nevelésiügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete, közismertebb nevén UNESCO (United Nations Educational and Scientific and Cultural

Organization) hozott létre. A különösen nagy értékű, az egész emberiség szempontjából egyetemes jelentőségű természeti és kulturális örökség megvédéséhez nemzetközi összefogásra és egy olyan hatékony rendszer létrehozására volt szükség, amely ezt az összefogást intézményesíti. Az Egyezményben részt vevő tagállamok Világörökség Bizottságot hoznak létre (létszáma 21 fő), amely elbírálja a segítségnyújtás iránti kérelmet, elkészíti a tagállamok által összeállított leltár alapján a Világörökség javainak listáját, valamint egy külön listát a Világörökség veszélyben lévő javairól, amelyek megmentéséhez nagyarányú munkálatok szükségesek. Az egyik, hogy a veszélybe került, kiemelkedő értékű emlékeket UNESCO-jegyzékbe felvegyék. A másik, hogy készüjön olyan jegyzék is, amely a világ kulturális és természeti örökséget foglalja magába, vagyis azoknak az értékeknek a felsorolását, amelyekre mindenképpen oda kell figyelni, akár bajban vannak, akár nem.

Magyarország csak 1985-ben csatlakozott az egyezményhez – az abban az évben Budapesten rendezett Európai Kulturális Fórum alkalmából. A hivatalos csatlakozás megnyitotta a lehetőséget Magyarország előtt, hogy javaslatokat tehessen a jegyzékre való felvételre, hiszen csak olyan állam tehet javaslatot, amelyik az Egyezményt aláírta (az UNESCO-tagdíj 1%-át kell befizetnie az országnak). **Javaslatot csak kormány tehet.**

A jegyzékbe vétel alaposan kidolgozott, részletes folyamat eredménye. Meghatározott kritériumok alapján kerülhet valami a Világörökség jegyzékébe.

Az UNESCO Világörökség Bizottsága évenként egyszer ülésezik és adományozza a „Világörökség” rangját három kategóriában. Ezek: 1. természeti környezet, 2. épített örökség, 3. kultúrtáj. A megítéslét rangot az illető országnak kell kérnie, amit megfelelő helyszíni vizsgálat után adományoz az UNESCO. A Világörökségnek idegenforgalmi szempontból nagy jelentősége van, mert mindenki kíváncsi egy-egy különleges, ritka értékre. Európában 730 Világörökség rangjával bíró látnivaló van. Magyarországon az első kategóriába a Hortobágyi NP és az Aggteleki NP, a második kategóriába Hollókő palóc faluja, Pannónia közepkori bencés apátsága, Pécs római emlékei, Budapesten a Vár és alatta a két Duna-part panorámája, valamint az Andrássy út, a harmadik kategóriába Tokaj és a Fertő-táj az osztrák oldallal és 10 faluval együtt tartozik.

A Világörökség emblémája: közben az egyik nyitott sarkára állított négyzet (bánya). Az embléma egyben a természeti és a kulturális javak egymástól való kölcsönös függését jelképezi: a sarkára állított négyzet az alkotó ember keze munkáját, az ezt ölelő kör pedig az épített alkotásokat körülvevő természetet szimbolizálja. A kör egyszerűsége a földgömböt, a ugyanakkor az övő-félt kezet is jelöli.

Az Europa Nostra-díj és az Europa Diploma

Az Europa Nostrát néhány civil műemlékvédő szervezet alapította az Europa Tanács párizsi központjában 1963-ban. Ma az Europa Nostra az építészeti és természeti örökség megmentésével foglalkozó legjelentősebb „nem kormányzati” szervezet a kontinensen. Több mint kétszáz, az építészeti és természeti értékek megmentésében érdekelt, nem állami nemzeti szervezet, száz helyi hatóság és több ezer egyéni tag vesz részt munkájában. Fő célja kontinensünk építészeti és természeti örökségének védelme és értékeinek megőrzése, a történeti környezet minőségének javítása. Titkarsága Hagyában működik. Az Europa Nostrát 1996-ban felkérte az Europa Tanács az európai örökség megőrzésén tevékenykedő szervezetek munkájának összefogására, az „Európai Örökség Csoport” megalapítására és munkájának megszervezésére. Tanácsadóként működik közre az Europa Tanács munkájában. A közel kétszáz város- és faluvédő szervezetet magában foglaló magyar szervezetet 1991-ben vették fel az Europa Nostrába, Hungaria Nostra néven.

Az Europa Tanács legmagasabb európai természetvédelmi elismerése az Europa Diploma. Magyarországon Ipolytarnóc és Tihany kapta ezt a kitüntetést.

hazánkban:

- Műemlékvédelemért és a helyreállításért az Europa Nostra-díjat kapták
- az apostagi zsinagóga,
 - a siklósi Malkocs bej dzsámi,
 - a fertői kastélykápolna,
 - a pápai Esterházy-kastély és kápolnája,
 - Győr barokk belvárosa,
 - Sopron belvárosa,
 - Szenna Falumúzeuma,
 - Ócsa református temploma,
 - Magyarapóány, Petőfi utca,
 - Székesfehérvár Palotavárosi skanzen,
 - Szántódpuszta Turisztikai és Kulturális Központ,
 - a szikszói, a sonkádi és a szamosújlaki templom,
 - a Millenáris Park az üzemcsarnokból történt átalakításért,
 - a Fővárosi Allatkert Elefántháza,
 - a Fővárosi Vidámpark 1906-ból való lovas körhintája,
 - a Wenckheim-palota, Budapest (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épülete),
 - az Új Színház épülete, Budapest.